

LELIO BASSO

REVOLUCIJE U SREDIŠTU I NA PERIFERIJIMA KAPITALIZMA

Kao što su trockizam izmislili neprijatelji Trockoga u polemikama unutar Boljševičke partije, tako su i naziv lenjinizam stvorili oko 1903. Lenjinovi neprijatelji u polemikama u Radničkoj socijaldemokratskoj ruskoj partiji. Ali, odmah poslije Lenjinove smrti taj su naziv prihvatili njegovi nasljednici u smislu organske i zaokružene doktrine koja u sebi sadrži bit marksizma.

Staljin je već početkom 1924. u svojim predavanjima na Sverdlovskom sveučilištu o »Pitanjima lenjinizma« dao onu poznatu definiciju: »Lenjinizam je marksizam imperijalističkog razdoblja i proleterske revolucije«. Ili, tačnije rečeno, lenjinizam je teorija i taktika proleterske revolucije uopće, a diktature proletarijata posebno. No prije nego što je postavio ovu definiciju, Staljin je odbacio stajalište ostalih drugova: »Jedni tvrde da je lenjinizam primijenjeni marksizam u uvjetima specifičnih ruskih prilika. (...) Drugi opet da lenjinizam predstavlja uskrsavanje marksizma iz razdoblja između 1840. i 1850. godine, za razliku od marksizma slijedećeg perioda koji je po njihovu mišljenju umjeren i ne više revolucionaran«, dopuštajući na kraju da obje ove definicije sadrže istinu. I polemike na XIV kongresu Partije uglavnom su se kretale oko pitanja značenja i bitnog smisla lenjinizma i bile su obilježene ne samo borbom protiv Trockog već i sukobom između Staljina, koga je podržao Buharin, i Zinovjeva. U članku »Sjećanje na Lenjina« objavljenom 13. veljače 1924. godine u »Pravdi« Zinovjev je pisao da je »pitanje uloge seljaka temeljno pitanje boljševizma i lenjinizma«, a u jednom od idućih polemičkih napisa protiv Trockog (u »Boljševizmu i trockizmu«), objavljenom 30. studenoga iste godine, a to znači poslije navedenih Staljinovih predavanja, da je »Lenjinizam zapravo marksizam razdoblja imperijalističkih ratova i svjetske revolucije koja je **upravo buknuła u zemlji s pretežno seljačkim pučanstvom**«.

Poslije pobjede na XIV kongresu Staljin je u svojoj knjizi »Pitanja lenjinizma«, polemizirajući sa Zinovjevljevim tezama, rekao: »Što znači unijeti u definiciju lenjinizma zaostalost Rusije i njezin seljački karakter? Znači od lenjinizma učiniti ne više internacionalnu proletersku doktrinu nego prikazati ga kao rezultat specifičnih ruskih uvjeta«. Naravno, radi se o Staljinovoj interpretaciji lenjinizma koja je trijumfivala najprije u Boljševičkoj partiji a zatim i u međunarodnom radničkom pokretu, pa je tako

lenjinizam i bio prihvaćen kao marksizam tog razdoblja, i to u smislu revolucionarne doktrine koja se navodno posvema iscrpljuje u Lenjinovu pothvatu uzdignutom na visinu uzora svim budućim revolucionarnim akcijama. Stavio sam sebi u zadatak da u ovom kratkom osvrtu dokažem svu neosnovanost navedenih Staljinovih teza.

Ne samo Marx i Engels, nego i sam Lenjin, uvijek su pisali da postoje različiti oblici klasne borbe, pa čak i različiti teorijski aspekti u različitim povijesnim i socijalnim prilikama i da revolucija slijedi različite putove i taktike, ovisno o različitim odnosima koji vladaju između pojedinih socijalnih klasa. Da je strategija i taktika revolucije u zemlji sa 90% seljačkog stanovništva nužno drukčija od strategije i taktike revolucije u zemlji u kojoj seljačko stanovništvo ne čini niti 10% sveukupnog stanovništva, to je najobičnija istina koju svaki marksist dobro zna. Prema tome i glavni zadatak Lenjina, koji je i sam bio marksist, nije se mogao svesti samo na to da propisuje opća pravila strategije i taktike: naprotiv on je težio za konkretnom analizom konkretne situacije i usklađivanjem strategije i taktike s promjenjivim odnosima snaga, pa čak i uz cijenu da sam sebi proturječi samo da ne izgubi vezu sa stvarnošću. Događalo se da i sam Lenjin, i to ne baš rijetko, nastupi s takvim taktičkim zahtjevima koji su po svom obliku podsjećali na opća pravila: kad je trebalo postići da se neke odluke usvoje, on nije bježao od općih obrazloženja i definicija, naprotiv, to ih je više upotrebljavao što su mu rješenja, nametnuta objektivnim prilikama, prividno bila suprotnija kategoričkim tvrdnjama ili svečano proklamiranim načelima. No, bili bismo veoma rđavi lenjinisti kad ne bismo znali rekonstruirati konkretne prilike u kojima su te tvrdnje i ta obrazloženja izrečena i kad ne bismo bili kadri shvatiti uzroke koji su nametnuli određena rješenja.

Lenjin je prije svega bio revolucionar i cijeli svoj ljudski vijek posvetio je rušenju carizma, odnosno osvajanju vlasti u društvu koje je pretežno bilo seljačko. Sve njegove napise, analize, stavove, konkretna opredjeljenja treba shvatiti i ocjenjivati u tom okviru, to jest kao sredstva podvrgnuta jedinstvenom cilju. Njegova veličina i univerzalnost njegove poruke sastoje se upravo u tome što je pokazao da revolucionar mora znati racionalizirati svaki svoj čin da bi postigao glavni cilj i mora biti sposoban uklopiti vlastite specifične akcije u konkretan povijesni kontekst. Bilo bi krajnje besmisleno nastojati da se sve bogatstvo Marxova učenja svede isključivo u granice Lenjinova iskustva.

Nemoguće je u ovom kratkom osvrtu prikazati Marxovu revolucionarnu doktrinu, ali je dovoljno da podsjetimo kako se njegova doktrina izgradila oko dva pola. Jedan pol je konkretno iskustvo francuske revolucije i revolucija njegova vremena. To nisu socijalističke već demokratsko-narodne revolucije, u biti malo-građanske i seljačke, a često s izrazito nacionalnim obilježjem. To su revolucije u pretkapitalističkim društvima u kojima buržoazija

još nije došla na vlast, ali gdje postoji jaka proleterska snaga koja, pošto je pomogla buržoaziji u borbi protiv starog režima i malograđanstvu u borbi protiv kapitalističke buržoazije, može i sama osvojiti vlast zahvaljujući taktici »permanentne revolucije«. Upravo je na takvu revoluciju u Njemačkoj mislio Marx kad je pisao **Manifest**.

Na drugom je polu specifična socijalistička revolucija na čelu s radničkom klasom u vrijeme kad je kapitalizam već razvio svoj proizvodni potencijal do najvećeg stupnja i doveo proizvodne snage i proizvodne odnose do krajnjeg antagonizma. Takva se revolucija ne može zbiti u pretkapitalističkim društvima nego samo u zemljama razvijenog kapitalizma. U ovom drugom slučaju radi se o revolucijama u središtu kapitalizma (Marx je govorio u »srcu buržoaskog organizma«); ipak to nisu neovisne već međusobno povezane pojave jer su periferijske revolucije izazvane kapitalističkom ekstenzijom, odnosno uvođenjem kapitalističkih odnosa u periferijske zemlje u kojima su narušeni stari odnosi i stare ravnoteže a cijeli društveni slojevi uništeni kapitalističkom konkurencijom, ne uspijevaju ni dobiti odgovarajuću naknadu u brzom tehničkom razvitku ili u poboljšanju životnih uvjeta. Stoga je »prirodno, piše Marx 1850. godine, što se najsnažnije eksplozije ponajprije javljaju ne u srcu već na perifernim ograncima buržoaskog društva, gdje su mogućnosti kompenzacije mnogo veće«. Ali dodaje da bi se takve revolucije i mogle razviti u socijalističkom smjeru da je socijalizam stvarno pobijedio u središtu, jer su jedino u zemlji visokorazvijenog kapitalizma mogle postojati objektivne pretpostavke socijalizma kao i razvijena, politički svjesna, tehnički spremna radnička klasa, bogata inicijativama, pa prema tome kadra da upravlja javnim životom.

Ovu revolucionarnu Marxovu koncepciju mogli bismo sažeti zaključivši da Marx uočava intenzivni (u središtu sistema) i ekstenzivni (na periferiji) razvitak kapitalizma: prvi ističe temeljnu proturječnost i pruža pretpostavke za put prema socijalizmu; drugi izaziva snažne eksplozije na periferiji koje se, kao što smo vidjeli, mogu pretvoriti u stalne revolucije kao što mogu dovesti i do toga da proletarijat osvoji vlast. Kad govorimo o marksizmu, onda podrazumijevamo sveukupnost tih procesa, na temelju kojih danas možemo utvrditi da je kapitalistički razvitak u središtu samo naličje nerazvijenosti periferije odnosno zemalja koje su prisiljene da budu ekonomski ovisne o kapitalističkim metropolama.

Cjelokupna Lenjinova revolucionarna praksa, kao i golema većina njegovih tekstova, opiru se o rusku revoluciju i o revolucionarni pučko-demokratski pokret na periferiji kapitalizma unutar kojeg proletarijat preuzima ulogu hegemonu, a to ga dovodi do osvajanja vlasti. I sam je Lenjin govorio o ruskoj revoluciji kao o pucanju najslabije kapitalističke karike, odnosno kao o periferijskoj revoluciji. Mnoge od teorija što ih je on razvio (teo-

rija partije, osvajanja vlasti, provođenja vlasti, odnosno diktature proletarijata) konkretni su odgovori na probleme koje upravo ta vrsta revolucije postavlja i ne mogu se primijeniti na socijalističke revolucije u razvijenim kapitalističkim zemljama.

Međutim, govoriti o lenjinizmu kao o »marksizmu imperijalističkog razdoblja i proleterske revolucije«, predstaviti ga kao cjelovitu i sveobuhvatnu revolucionarnu doktrinu, po mom je mišljenju pogreška koja samo još više otežava razumijevanje ionako prilično složenih i različitih zbivanja kroz koja mora proći socijalistička revolucija u razvijenim kapitalističkim zemljama. Upravo bih ovdje želio reći nekoliko riječi o različitosti tih zbivanja.

Prije svega radi se o objektivnim i subjektivnim uvjetima koji su različiti u ta dva slučaja. Kad Marx misli na socijalističku revoluciju u razvijenim kapitalističkim zemljama, to jest na području što smo ga nazvali »središtem« kapitalizma, on smatra da glavnu pokretačku silu predstavlja razvitak proizvodnih snaga: »para, struja i strojevi za tkanje opasniji su revolucionari od Barbésa, Raspaila i Blanquija, piše on 1856. godine, a to je pogotovu značajno podsjetimo li se da je samo nekoliko godina ranije pisao o Blanquiju kao o vođi revolucionarne klase Francuske. Taj razvitak proizvodnih snaga uvjetuje niz proturječnosti koje objektivno teže k socijalizaciji i upravo te objektivne tendencije (koje se javljaju isključivo u zemljama razvijenog kapitalizma) pripremaju temelje socijalizma i na kraju dovode do krize i završnog sukoba. Nesumnjivo je potrebna subjektivna intervencija proletarijata da bi se ta kriza istinski ostvarila, a osobito da bi mogla prerasti u socijalizam, ali Marx 1860. godine tu intervenciju definira kao »svjesno sudjelovanje u objektivnim zbivanjima«. Svim je različita situacija u pretkapitalističkim zemljama u kojima se temeljne proturječnosti još nisu ostvarile, u kojima se još nisu javile objektivne tendencije ka socijalizmu, gdje je prema tome sazrela demokratsko-pučka, a ne socijalistička revolucija, što znači revolucija siromašnih i potlačenih, a ne revolucija radničke klase koja je kadra preuzeti vodeću ulogu u društvu i gdje prema tome objektivni činioci nisu od prvorazrednog značenja, a socijalistički karakter revolucije isključivao ovisi o subjektivnim činionicima.

Za razliku od razvijenog kapitalističkog društva, u kojemu marksistička partija ima zadatak da intervenira u objektivnim društvenim procesima, u zemlji koja je još na periferiji kapitalizma, kao što je to bila carska Rusija, marksističko-lenjinistička partija mora se prije svega pripremiti za osvajanje političke vlasti putem demokratsko-pučke revolucije da bi kasnije tu vlast iskoristila za izgradnju socijalističkog društva. Iz toga proizlazi još jedna razlika: dok u Marxovoj revolucionarnoj perspektivi revolucionarno nasilje ima prije svega ulogu babice povijesnih zbivanja, odnosno da oslobodi novo društvo, čiji su temelji već postavljeni, od ostataka starog, u Lenjinovoj revolucionarnoj perspektivi koja se odnosi na zemlje s periferije kapitalizma tek poslije osvajanja

vlasti mogu se početi izgrađivati temelji novoga društva.

Slični se zaključci mogu postaviti u odnosu prema obliku i ulozi partije, koja ne može a da ne bude različita u ta dva različita društva.

S obzirom na vrijeme u kom je živio, Marx nije imao mnogo prilike da se ozbiljnije pozabavi problemom velikih masovnih partija, ali cjelokupna njegova polemika uperena protiv tajnih organizacija, protiv sektaštva, protiv revolucionarnih akcija manjine usmjerena je ka velikim i masovnim političkim organizacijama, to prije što »emancipaciju radnika treba ostvariti posredstvom samih radnika« potaknutih i vođenih klasnom svijesću. Ideja o svijesti koja radnicima dolazi izvana, od intelektualaca, a koju je formulirao Lenjin preuzevši je doslovno od Kautskoga, u izrazitoj je suprotnosti s Marxovim idejama po kojima su intelektualci i teoretičari samo glasonoše proleterijata, odnosno utopisti sve dotle dok »proletarijat još nije dovoljno razvijen da bi se konstituirao u klasu«, a koji su kasnije prisiljeni da budu puki svjedoci borbe što se odigrava pred njihovim očima. Stoga je Marx mogao govoriti o »spontanosti« proleterijata, ali ne u smislu puke spontanosti nego kao o povijesnoj i stvaralačkoj sposobnosti radničke klase (*geschichtliche Selbsttätigkeit*). Međutim, Lenjinova je teorija ispravna kad je smjestimo u konkretnu situaciju u kojoj je on namjeravao djelovati, to jest u carističku Rusiju, gdje je većinu stanovništva činilo nepismeno seljaštvo, a radnička se manjina tek počela oblikovati i kao takva nije bila kadra vlastitim snagama do kraja razviti klasnu svijest. U takvim je uvjetima bilo prijeko potrebno da elementi političkog sazrijevanja i revolucionarne doktrine stižu radnicima ne samo izvan njihovih redova, od intelektualaca, nego čak i s područja izvan same Rusije, to jest od intelektualaca koji su emigrirali, odnosno koji su bili pod utjecajem iskustva i zrelosti proleterijata drugih zemalja. U tom je smislu ispravna teza koju je Staljin u ranije navedenom citatu opovrgao, po kojoj je lenjinizam-marksizam primijenjen na posebne uvjete u kojima je živio ruski narod, odnosno marksizam »preveden na ruski jezik« (ovdje riječ preveden upotrebljavam ne u doslovnom nego u političkom smislu), preveden na stvarnost koja je potpuno različita od one u kojoj su ne samo Marx kao ličnost nego i njegova nauka dosegli najviši stupanj zrelosti: ta stvarnost bila je najrazvijenija zemlja svog vremena.

Tačna je i druga tvrdnja, koju je Staljin također odbacio, po kojoj je lenjinizam »obnavljanje revolucionarnih elemenata iz razdoblja između 1840. i 1850. godine, i to upravo stoga što se Marx u tim godinama izgrađivao i djelovao u zemljama koje su još bile na prekapitalističkom stupnju razvitka. Isto tako možemo sa sigurnošću reći, a da pri tom ne pogriješimo proglašavajući Lenjinova blankistom, da njegova koncepcija partije koja je iznad masa, partije kao »više ili manje zatvorenog kruga rukovodilaca«, koja »ilegalno djeluje«, kao što je to bilo definitivno na II kon-

gresu, kao i njegovo shvaćanje da je boljševik »jakobinac« vezan za mase, neobično podsjećaju na tajne saveze i društva u kojima je i sam Marx svojedobno djelovao pa su čak i doslovno ponovljena Marxova ukazivanja na revolucionara kao suvremenog jakobinca. Kasnije je Marx, zahvaljujući boravku u Engleskoj, napustio takvo stajalište i izgrađivao nove organizacione oblike i nove oblike borbe radničke klase, ali u carističkoj Rusiji Lenjin se neminovno morao obratiti mladom Marxu.

Prema tome možemo zaključiti da je Lenjin bio veliki marksist jer je marksističku strategiju znao primijeniti na jednu posebnu situaciju, i to tako da je uspio osvojiti vlast što prije njega nije pošlo za rukom niti jednom socijalistu; no moramo odmah dodati da se radi o posebnoj primjeni maksizma koju nije moguće ponoviti u povijesno i društveno drugačijim prilikama.

Slične usporedbe mogli bismo proširiti i na niz problema, počevši od načina osvajanja vlasti pa sve do njezina provođenja. Demokratsko-pučka revolucija koja se razvija na periferiji kapitalizma, kao što je to bila ruska revolucija 1917. (a koja je tek naknadno prerasla u revoluciju sa socijalističkim ciljevima premda je veoma teško odrediti periodizaciju njezinih faza), obično se služi tradicionalnim načinima osvajanja vlasti, jer je u takvim slučajevima vlast prilično definirana određenim institucijama koje stoje iznad društvenog života u kom vladaju relativno jednostavni odnosi. Nasuprot tome, u razvijenom kapitalističkom društvu vlast se sve više koncentrira unutar određenih društvenih struktura, država sve više postaje mehanizam složenog stroja koji pokreće cijelo društvo i djeluje putem bujno razgranate mreže društvenih odnosa u kojima postaje sve teže razlikovati i odvojiti strukturu od superstrukture, a sve bogatije političko i kulturno posredovanje otežava razumijevanje zbiljskih odnosa, gdje se tlačenje i nasilje javljaju više kao oblici svakodnevnog života nego kao specifične akcije države, gdje se dakle kao rezultat svega što smo rekli problem osvajanja vlasti postavlja na sasvim drugačiji i novi način na koji i sam radnički pokret Zapada nije niti izdaleka znao naći prikladne odgovore, kao što je to uspio Lenjin god. 1917. u Rusiji. Bilo bi, međutim, pogrešno misliti da je njegovo iskustvo moguće doslovno primijeniti na zapadnu Evropu.

Isti zaključak vrijedi i kad je riječ o načinu provođenja vlasti. Izraz »diktatura proletarijata« Lenjin je uzeo od Marxa i sve do napisa »Država i revolucija« može se reći da je definirajući ga išao Marxovim putem. No kako se ruska revolucija odvijala u potpuno različitim prilikama od onih na koje je mislio Marx, to jest bez proletarijata sposobnog da stvarno provede diktaturu proletarijata nad izrabljivačkom klasom, i to u smislu demokratske vlade vlastite klase, desilo se da je i sam pojam »diktature proletarijata« postepeno u toku same revolucije dobio značenja koja su se sve više udaljavala od izvornog Marxova shvaćanja tog pojma. Ovo nije pogodan trenutak da inzistiramo na toj ionako već isuviše poznatoj temi.

Ako ja, na kraju, dakle odbacujem Staljinovu definiciju lenjinizma, suprotstavljajući se poistovjećivanju lenjinizma s marksizmom, to još uvijek ne znači da umanjujem velike Lenjinove zasluge revolucionara koji je znao primijeniti marksizam kao revolucionarnu doktrinu u jednoj teškoj situaciji i koji je, zahvaljujući svojoj taktičkoj spretnosti, znao upravljati brodom revolucije koji je plovio po uzburkanim vodama. Kao što također nipošto ne znači da mi ne bismo mogli izvući iz njegova iskustva i neke općenitije pouke: ponajprije smisao za stvarnost, zatim revalorizaciju faktora volje kao prijeko potrebnog činioca socijalističke revolucije i na kraju svijest o potrebi da proleterska socijalistička revolucija u razvijenim kapitalističkim zemljama mora biti usko povezana s demokratsko-pučkim revolucijama u pretkapitalističkim zemljama, a to dalje znači da je potrebno razvijati čvrstu solidarnost između središta seljaštva kolonijalnih zemalja, otvarajući na taj način golemo područje praksi revolucionarnog marksizma, koji je na Zapadu pokazivao i još uvijek pokazuje sklonost da poprimi izopačene socijaldemokratske oblike.

Prevela Vera Frangeš